

JÄNIS työmaalla ja MUSTEKALA pyörän tarakalla

Porsas kävelytiellä, mäyräkoira kassissa ja papukaijat työkalupakissa. Kyse ei suinkaan ole näköharhasta tai vääriin paikkoihin eksyneistä elukoista vaan esineistä, työkaluista ja asioista, jotka ovat napsineet nimensä eläinkunnasta.

Kurki, hiiri, pukki, vasikka ja sorsa. Arkikielen sanastossa vilahtelee sekalainen seurakunta eläinsuvun edustajien nimiä, joilla tarkoitetaan kuitenkin muuta kuin elollista olentoa.

- Sanat merkitsevät eri asioita riippuen siitä, missä yhteydessä niitä käytetään, sanoo professori **Kaisa Häkkinen** Turun yliopiston suomen kielen laitokselta.

- Tyypillisesti monien eläinten nimet ovat saaneet uuden merkityksen siksi, että esineen tai esimerkiksi työkalun muoto tuo mieleen tietyn eläimen.

Kun puhutaan porsaista karsinassa tarkoitetaan todennäköisesti eläintä. Porsas tiensulkijana tai liikennemerkkin jalustana on betonimöhkäle, joka muistuttaa ulkoisesti elävää kaimaansa.

Kahdentoista olutpullon pakkaus on pitkulainen kuin mäyräkoira. Nostokurjella on kurjen pitkä kaula, tietokoneen hiiri tuo mieleen pitkähäntäisen hiirulaisen.

Tavaroiden sitomisessa apuna käytettävä koukkupäinen kumiköysi eli mustekala näyttää mustekalan lonkerolta.

Sahapukki muistuttaa vuohta ja sairaalassa miespuolisten makuupotilaiden alusastiana käytetty litteä pullo lättänokkaista sorsaa.

Putkihommista tuttujen papukaijoiden eli putkipihtien kärkiosa on kuin papukaijan konkkanokka.

Jäniksellä kannettiin ennen tiiliä ja oravalla poistettiin parkkia pienillä sahoilla.

Kiskoilla puksuttavat marsu ja kana

- Koneille annetut eläinten nimet perustuvat usein liikkumis- tai käyttäytymistapaan. Latuja ja rinteitä tamppaava lumikissa on pehmeäliikkeinen ja tiekarhuna tunnettu tiehöylä raskasliikkeinen ja voimakas.

Erityisesti ammattisanastossa hankalasti ilmaistavat asiat löytävät helposti lyhyemmän ilmaisutavan tai lempinimen.

Venäläistä SR1-mallin veturia kutsutaan siperiansudeksi, sveitsiläistä SR2-mallin veturia marsuksi, kuorma-auton yksiakselista perävaunua vasikaksi ja urheilussa käytettyä tietynlaista voimistelutelinettä hevoseksi.

- Koneiden nimeämisessä jonkin eläimen mukaan on mukana myös inhimillistämistä. Itsekseen liikkuvat, toiminnan kautta tiettyä tarkoituspäätä palvelevat koneet on helppo mieltää elävän olennon kaltaisiksi, Häkkinen pohtii.

- Itse muistan, että Kouvolassa oli ennen nykyisen liikkuva pieni veturi, jota kutsuttiin kanaksi. Eläin on luomakunnan olijoista ihmistä lähinnä. Jos jotkin koneet, esimerkiksi robotit alkaisivat muistuttaa enemmän ihmistä, ne saattaisivat alkaa saada ihmisten nimiä.

Häkkinen uskoo, että ihminen on napannut kautta aikojen nimiä uusille esineille luonnosta ja eläimiltä. Teollinen aikakausi on luonut valtavan määrän nimeä vailla olevaa tavaraa.

- Kielellä kaikelle on löydettävä nimi, jotta siitä voitaisiin puhua. Uusien tuotteiden nimien takana ovat usein niiden keksijät, valmistajat tai markkinoijat, Häkkinen sanoo.

- Ulkomailta tulevien uusien esineiden nimet saattavat olla myös alkuperämaan kielestä käännettyjä, maahantuojien keksimiä tai toimittajien lanseeraamia.

Myyräntyö olikin pelkkä ankka

Eläinten osatkin kelpaavat kuvaamaan esineitä.

Auton tuulilasinpyyhkijässä on sulka, polkupyörässä kissansilmä, kannussa nokka ja uimavarustuksissa räpylä. Auton renkaiden kumiosia saatetaan kutsua tassuiksi.

- Erikoisempi johdantotapa suomen kielessä on kuuden lonkeron paketti, jota kutsutaan mustekalaksi. Lonkero on suomalainen väännös englannin kielessä käytetystä tietynlaisen alkoholijuoman nimestä long drink.

- Käytäntö johtaa monen lonkerujuoman paketista nimitys mustekala on harvinainen vaikkakin looginen, onhan mustekalalla monta lonkeroa.

Paitsi esineitä, työkaluja ja koneita, eläinten nimiä on lainattu myös tekoihin ja ylipäätään tietynlaista tekemistä sekä erilaisia asioita määrittäviin ilmaisuihin.

Pahaa tarkoittava teko on myyräntyö, kielellinen kömmähdys sammakko ja perätön uutinen ankka.

Luikuria tointa taas kutsutaan koiruudeksi ja hyvää tarkoittavaa, mutta pahaa tuottavaa tekoa karhunpalvelukseksi.

- Etäisyyksien mittana käytetään peninkulmaa, linnuntietä ja poronkusemaa. Tehoa taas mitataan hevosvoimina, Häkkinen luettelee.

- Saatamme myös viettää kissanpäiviä, kärsiä koiranilmasta tai olla kananlihalla.

Lähde: Eläin ihmisen mielenmaisemassa, toim. Henni Ilomäki ja Outi Lauhakangas. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2002

REBEKKA HÄRKÖNEN. Julkaistu 7.3.2006 3:05:25 Turun Sanomat